

Dimitar PANDEV

Uniwersytet Św. Cyryla i Metodego w Skopje

d.pandev@flf.ukim.edu.mk

LIRYKA KONWERSACYJNA W FUNKCJI NARRATYWU – IDEOLOGEM

ABSTRACT: **Conversational Lyricism as a Narrative Function – Ideologeme**

The conversational lyric (an expression that we take from the Makiej Kavka's study on the poetry of Aco Shopov and adapt it to poetry with an emphasized communicative function) opens new multimedia forms of public performance in front of a wide auditorium with a clearly emphasized contact (phatic), but also has a propaganda function, most often for political purposes. This especially applies to poetry whose main purpose was, and remains, the preservation of historical or cultural information, which could not be preserved in any form other than poetic and which can be actualized at any time in completely different social conditions.

In the Macedonian poetry, this refers, first of all, to the poems formed during the Ilinden uprising (the so-called "teacher's poetry" in which the works of the revolutionaries, like Goce Delchev and others are sung), during the National Liberation War, the poem "Ochi" by Aco Shopov; but also in the later period of the development of the modern Macedonian poetry, the poems "Teshkoto" and "Molitva" by Blaze Koneski, etc.

Most of these songs today are especially actualized relevant during elections and other political campaigns.

This paper presents the actualization of the poems that in specific current political events acquire the function, above all, of a political narrative (ideologeme), especially if it is about pre-election marketing (poems to Blaze Koneski in the pre-election period in 2016), or marking historical events and their celebration followed by multimedia forms that include interpreting poetry (October 11 – Day of the Uprising of the Macedonian people and October 23 – Day of the Macedonian Revolutionary Struggle) in 2023.

Key words: conversational poetry, actualization, election campaign

Słowa kluczowe: liryka konwersacyjna, aktualizacja, kampania wyborcza

WSTĘP

W tekście wychodzimy z założeń teoretycznych przedstawionych w opracowaniu Macieja Kawki *Notatki i refleksje na temat poezji Szopowa* i jego książki *Z najstarszego i najczystszej promienia słonecznego*, w których wprowadza on termin „liryka konwersacyjna” w nawiązaniu do poezji konfesyjnej Szopowa, prezentowanej głównie w cyklu *Modlitwy mojego ciała*. Określenie liryki konwersacyjnej zaczerpnęliśmy także z założeń teoretycznych Fredrica Jamesona, przedstawionych głównie w jego książce *Nieświadomość polityczna. Narracja jako społeczny akt symboliczny*¹, opartej na poetyce Michaiła Bachtina; z twórczością Bachtina powiązany jest termin „ideologem”.

Do pola badawczego tekstu konwersacyjnego i poezji konwersacyjnej wprowadzamy także pojęcie środowiska lirycznego, za pomocą którego oddajemy atmosferę interpretacji utworu (od mówienia po wykonanie muzyczne i multimedialne), mając na uwadze, że teksty konwersacyjne są bardziej wysublimowane jako forma poezji konwersacyjnej, która zgodnie z teorią Michaiła Bachtina obejmuje gatunki mowy (dialog, a nie tylko monolog lub polilog). Przykłady takiej poezji to *Oczy (Przez trzy dni nosiliśmy cię w ramionach)* i *Modlitwy mojego ciała (Kim jesteś: dziewczyną, kobietą, matką?)* Aco Szopowa. W historii poezji macedońskiej zjawisko to odnosi się zwłaszcza do przejścia od poezji cywilnej (trubadurskiej), charakterystycznej dla połowy XIX wieku, do poezji nauczającej (rewolucyjnej), typowej dla końca XIX i początku XX wieku. Poetyka ta wraz ze swoją funkcją narracyjną (ideologemem) jest aktualna do dziś jako świadek tamtych czasów.

1. PODSTAWY TEORETYCZNE: MACIEJ KAWKA, FREDRIC JAMESON, MICHAŁ BACHTIN

Przedstawiając temat, wychodzimy z założeń teoretycznych przedstawionych w opracowaniu Macieja Kawki *Aco Szopow, Poeta – wizjoner*², w którym wprowadzony zostaje termin „liryka konwersacyjna” w nawiązaniu do poezji konfesyjnej Szopowa, prezentowanej głównie w cyklu *Modlitwy mojego ciała*. Terminologiczne określenie liryki konwersacyjnej prowadzi nas do poezji konwersacyjnej, co wskazuje na założenia

¹ F. Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, London 1981.

² Zob. M. Kawka, *Aco Szopow – poeta wizjoner*, [w:] A. Szopow, *Z najstarszego i najczystszej światła słonecznego. Wiersze / Од најстара и најчиста сончевино. Песни*, przeł. i wstępem opatrzył M. Kawka, Kraków 2023, s. 5-16.

teoretyczne Fredrica Jamesona³, przedstawione głównie w jego książce *Nieświadomość polityczna*, opartej na poetyce Michaiła Bachtina⁴, z którego twórczością termin „ideologem” jest powiązany.

2. TERMINOLOGIA: LIRYKA KONWERSACYJNA, ŚRODOWISKO LIRYCZNE, POEZJA KONWERSACYJNA

Do siatki pojęć tekstu konwersacyjnego i poezji konwersacyjnej wprowadzamy pojęcie środowiska lirycznego, za pomocą którego oddajemy atmosferę interpretacji utworu (od mówienia po wykonanie muzyczne i multimedialne), mając na uwadze, że teksty konwersacyjne są bardziej wyrafinowane jako wysublimowana forma poezji konwersacyjnej, która zgodnie z teorią Michaiła Bachtina koniecznie obejmuje gatunki mowy (dialog, a nie tylko monolog lub polilog).

Przykłady:

Aco Szopow: poezja konwersacyjna, tekst konwersacji w poemacie *Oczy* (*Przez trzy dni nosiliśmy cię w ramionach*) i *Modlitwy mojego ciała* zawierają pytanie *Kim ty jesteś: dziewczyną, kobietą, matką?* Na tle historii poezji macedońskiej pytanie to odnosi się zwłaszcza do transpozycji z poezji obywatelskiej (trubadurów) charakterystycznej dla połowy XIX w.), do poezji nauczającej (rewolucyjnej) pod koniec XIX i na początku XX wieku. Poetyka ta ze swoją funkcją narracyjną (ideologemem) jest aktualna do dziś jako świadek historii tamtych czasów.

3. TŁO HISTORYCZNE

Poezja obywatelska w krajach południowosłowiańskich wywodzi się z poezji wojenno-wyznaniowej zapisanej w rękopisie z Erlangen. W poezji macedońskiej zostaje przeniesiona na poezję powstańczo-rewolucyjną w opozycji do powstania ilindeńskiego, w formie wspomnień poprzednich powstań (od powstania w Neguszu aż po powstanie kresneńskie i spisek ochrydzki jako etapy poprzedzające powstanie ilindeńskie).

Poezja ilindeńska powstawała jako twórczość ludowa; czerpała z wydarzeń poprzedzających Ilinden (1900) i następujących po powstaniu – aż do końca I wojny światowej (1918). Inaczej mówiąc, od rękopisu z Erlangen do poezji ilindeńskiej minęły dwa wieki, a od powstania w Neguszu do poezji Ilinden – jeden wiek. To czas, kiedy nie istnieje ani macedońska historiografia w prawdziwym tego słowa znaczeniu, ani macedońska publicystyka, a etnografię (Jordan Chadzikonstantinow-Džinot),

³ Tamże.

⁴ M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa 1986.

historiografię (Georgi Pulewski) i publicystykę (Petar Pop Arsow) publikują czasopiśma zagraniczne (bułgarskie lub serbskie) albo obcojęzyczne.

Powstaje poezja, która ma moc utrwalania istotnych informacji, zgodnie z podstawowymi zasadami poezji konwersacyjnej, czerpiącej motyw z życia; sens zostaje nadany przez przemiany potoczności, tj. kodu konwersacyjnego – w tym sensie np. symbol „ślub” kieruje nas do symbolu „walka”.

Po powstaniu w Néguszu duża część ocalałej ludności (głównie kobiety i dzieci) wyruszyła w drogę w poszukiwaniu schronienia – znalazła je w Ochrydzie. Dane historyczne dotyczące tych wędrówek, a także wielu innych z poprzedniego okresu (zrujnowanie Moskopola, jednego z najważniejszych ośrodków handlowych na Bałkanach), są bardzo skąpe, a pamięć o nich zachowała się głównie w nagranych pieśniach ludowych, przede wszystkim Kuzmana Šapkarewa opublikowanych niemal równocześnie z utworzeniem Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej (1893). Przez cały ten okres – od powstania ilindeńskiego aż do dziś – utwory te nie tylko nie straciły na popularności, ale są także aktualizowane w nowych okolicznościach.

W tym kontekście zgadzamy się z konkluzją Frederica Jamesona, że to nie wiersz jest istotny, ale otoczenie, w którym jest on wygłaszany (sytuacje inicjacyjne: ślub – akcja bojowa); nie jest istotny sam utwór, ale narratyw (ideologem) w nim osadzony (zakodowany).

Wobec braku innych sposobów notowania wydarzeń związanych z działaniami bojowo-rewolucyjnymi jedyną metodą ich zapamiętania były wiersze lub pieśni, w których kodowano narratywy otwierające przez semiozę przestrzeń dla powstania ideologemu.

Według F. Jamesona ideologem jest *najmniejszą, którą można zrozumieć, jednostką zasadniczo antagonistycznego dyskursu zbiorowego klas społecznych*⁵. Poglądy Jamesona na temat relacji między historią a narracją znajdują swoje odzwierciedlenie w interpretacji macedońskiej poezji rewolucyjnej z okresu przed powstaniem ilindeńskim i po nim – zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę tytuł książki Jamesona – *Polityczna nieświadomość. Narracja jako społeczny akt symboliczny*. Już sam tytuł odsyła nas do bardzo złożonej i politycznie skomplikowanej sytuacji, która doprowadziła do powstania ilindeńskiego w roku 1903. Jednocześnie podkreśla dążenie (zamiar) powstańców i rewolucjonistów do pozostawienia śladu swoich przemyśleń, opinii na temat wolności i działalności zbrojnej ujętej ideologicznie w popularnym sloganie *Wolność albo śmierć*. To rewolucyjne hasło pojawiające się w większości macedońskich pieśni patriotycznych rozumiemy jako swego rodzaju przekształcenie życiowego motta trybuna ludowego i poety Grigora Prliczewa zaprezentowanego w jego utworze *Doskonałość albo śmierć*.

Podstawowa narracja macedońska XIX wieku nawiązuje do odnowienia archidiecezji ochrydzkiej, co zostało zawarte w wierszu Grigora Prliczewa *1762 lato*⁶. Utwór ma kilka interpretacji muzycznych i dziś jest uważany za hymn Ochrydu. Sam Prliczew stwierdził: *Ta pieśń pomogła nam w wykorzenieniu greczyzmu znacznie bardziej*

⁵ Oryg.: *the smallest intelligible unit of the essentially antagonistic collective discourse of the social classed*. Zob. F. Jameson, *The Political Unconscious...*, s. 77.

⁶ Г. Прличев, *1976 лето*, [w:] *Автобиографија; Сепдарот*, Скопје 1953, с. 87.

niż wszystkie poprzednie bohaterskie czyny⁷. Poeta w wyjątkowy sposób ustanowił pomost między poezją obywatelską, mieszczańską (trubadurską) a poezją rewolucyjną, tym bardziej że większość twórców poezji rewolucyjnej było jego uczniami, którzy aktywnie angażowali się w tworzenie poezji „nauczającej”. Model był prosty: rewolucjonistom w ich działaniach towarzyszyły osoby, których zadaniem było śpiewanie o ich czynach w duchu poezji ludowej lub obywatelskiej, dzięki czemu pamięć o powstańcach zachowała się do dziś; pamięć zamienia się w mit (mitologem), a mit staje się narratywem (ideologemem).

Najbardziej znane są pieśni o Goce Delczewie, ideologu macedońskiej walki rewolucyjnej. Utwory te powstały niemal na całym obszarze etnograficznym Macedonii. Niemало jest też pieśni regionalnie związanych z miejscem urodzenia rewolucjonistów lub z wydarzeniami zbrojnymi. W tym kontekście szczególnie interesujące są pieśni z Ochrydu i regionu ochrydzkiego.

4. WSPÓŁCZESNE ZAŁOŻENIA

Poezja konwersacyjna w funkcji narratywu (ideologemu) była szczególnie popularna w czasie macedońskiej wojny narodowo-wyzwoleńczej – przybierała głównie formę pieśni ludowej o walorach artystycznych. Wykorzystywanie przez większość twórców i poetów melodii ludowej sprawia, że niektóre pieśni powstałe w tym okresie są do dziś rozumiane jako ludowe, jednak nie wspomina się o ich autorach. Dotyczy to zwłaszcza pieśni *Wioska Watasza zapłakała za mną* poety Lazara Manczewskiego-Pindzura⁸, której treść dotyczy rozstrzelania młodzieży Wataszy przez żołnierzy bułgarskich. To samo wydarzenie opiewane jest w utworze *Kwiaty* Sławka Janewskiego⁹. W poemacie *Oczy* Aco Szopowa opiewana jest z kolei śmierć partyzantki Wery Jocić, bliskiej przyjaciółki poety.

Narratywy o śmierci Wery Jocić i rozstrzelaniu młodzieży Wataszy zostały utrwalone w poświęconych im pieśniach, a ich ideologiczną aktualizację można powiązać z sytuacjami współczesnymi, w których utwory te w pewien sposób otrzymały nową aranżację.

Wiersz *Oczy* otrzymał swoją linię melodyczną w 1974 roku, co można wiązać z narastającymi procesami niepodległościowymi nie tylko w republikach jugosłowiańskich (zgodnie z konstytucją z 1974 roku), ale także z tworzeniem się obrony terytorialnej w tych republikach, kontynuujących tradycje macedońskich oddziałów partyzanckich. Działania partyzantów opisywane były także przez Aco Szopowa we wczesnym okresie jego twórczości. Natomiast dziś utwory *Wioska Watasza zapłakała za mną* i *Kwiaty*,

⁷ Tamże.

⁸ Л. Манчевски-Пинџур, *Камен и корен – поезија*, Скопје 2005, с. 175.

⁹ С. Јаневски, *Цветови*, [online] <https://kafeiknigi.com/2017/06/28/%D0%BC%D0%B0%D0%BA-%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE-%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D1%86%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BB%D0%B0/>, 22 V 2024.

ułożone w cykl muzyczno-recytacyjny, wieńczy nagroda zdobyta w festiwalu Złota Biedronka Popularności 2023. *Wioska Watasza zapłakała za mną* ma dodatkowo status hymnu i muzycznej manifestacji w ramach spektaklu *Macedonię w naszych sercach nieśiemy* (producent Skenderowski), która odbyła się we wrześniu i październiku w roku 2023 w kilku miastach Macedonii. W repertuarze tego projektu znalazło się 12 utworów, każdy z własnym narratywem (ideologemem): *Przysięga, Naley, naley* (wina), *Narodzie macedoński, Jedno imię mamy, Ziemi macedońska, Oj, Wardarze, Niech ogień płonie, Posłuchajcie patriotów* wraz z hymnem *Wioska Watasza zapłakała za mną*.

Z jednej strony, jak twierdzą autorzy pieśni, projekt ten miał na celu przedłużenie żywotności utworów i skierowanie przesłania zwłaszcza do młodego pokolenia, że powinniśmy chronić to, co mamy najcenniejsze – nasz kraj i jego dziedzictwo, z drugiej strony poezja konwersacyjna w funkcji narratywu (ideologemu) pełniła także ważną funkcję ideologiczno-propagandową w kampaniach wyborczych. Dwa wiersze tego samego autora, Blaže Koneskiego, inkorporując politykę dwóch przeciwstawnych partii, dostosowywały ich treść do współczesnej sytuacji poprzez narracyjne ujawnianie i/lub oczernianie decyzji politycznych przeciwników. Podkreślamy jednak, że z perspektywy poezji potocznej zmieniają one swój konwersacyjny charakter.

KONKLUZJA

Macedońska poezja konwersacyjna ulegała różnym przemianom – od poezji konwersacyjnej do poezji na poziomie dyskursu, a informacje zawarte w tekstach konwersacyjnych stały się podstawą nowych kreacji literackich i multimedialnych (powieści, filmów i seriali telewizyjnych).

BIBLIOGRAFIA

- Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, Warszawa 1986.
- Jameson F., *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, London 1981.
- Kawka M., *Aco Szopow – poeta wizjoner*, [w:] A. Szopow, *Z najstarszego i najczystszeo światła słonecznego. Wiersze / Од најстара и најчиста сончевина. Песни*, przeł. i wstępem opatrzył M. Kawka, Kraków 2023, s. 5-16.
- Kawka M., *Забелешки и размисли за поезијата на Ацо Шопов и за неговата книга. З најстарое и најчистое светло слонечное / Од најстара и најчиста сончевина*, Научна дискусија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 2023 (maszynopis, w druku).
- Szopow A., *Z najstarszego i najczystszeo światła słonecznego. Wiersze / Од најстара и најчиста сончевина. Песни*, przeł. i wstępem opatrzył M. Kawka, Kraków 2023.

- Јаневски С., *Цветови*, [online] <https://kafeiknigi.com/2017/06/28/%D0%BC%D0%B0%D0%BA-%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE-%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D1%86%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BB%D0%B0/>.
- Китески М., *Ликот на Гоце Делчев во македонската народна песна (по повод 150 години од неговото раѓање, 1872-2022) / The Character of Goce Delcev in the Macedonian Folk Songs (On the Occasion of 150 Years Since His Birth [1872-2022])*, „Спектар” 2022, nr 79, s. 207-225.
- Клинчарова В., *Бојана Скендеровски стои зад патриотскиот проект „Македонијо, во срце те носиме”*, [online] <https://fokus.mk/bojana-skenderovski-stoi-zad-patriotskiot-proekt-makedonijovo-srtse-te-nosime/>.
- Манчевски-Пинџур Л., *Камен и корен – поезија*, Скопје 2005, s. 175.
- Пандев Д., Димоски С.Ѓ., *Охридски поети*, Охрид 2023.
- Прличев Г., *1976 лето*, [w:] *Автобиографија; Сердарот*, Скопје 1953, s. 22-23.

Dimitar PANDEV – pracuje jako profesor zwyczajny historii języka macedońskiego i językoznawstwa ogólnego na Wydziale Filologicznym Blaže Koneski Uniwersytetu Świętych Cyryla i Metodego w Skopje. Opublikował ponad 200 artykułów i prac w czasopiśmie krajowych i zagranicznych, jest także autorem kilku monografii. Krytyk literacki, autor powieści oraz tłumacz.

Od 1987 roku jest członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Macedonii, a przez jedną kadencję (1987/1988) wchodził w skład Prezydium tegoż Stowarzyszenia. Ponadto był wieloletnim członkiem Związku Stowarzyszeń Języka i Literatury Macedońskiej i sekretarzem przez jedną kadencję (1984/1985). W latach 2007-2011 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Języka Macedońskiego.

Laureat wielu nagród i wyróżnień, w tym „Goce Delchev” (1996), nagrody miasta Skopje „13 noemvri” (2007), „Stale Popov” Stowarzyszenia Pisarzy Macedońskich (2010), nagrody „Najlepszy Naukowiec UKIM” (2018) oraz „Dimitar Mitrev” Stowarzyszenia Pisarzy Macedonii (2021).